

Modern Türk Edebiyatında Kadına Yaklaşımlar

Janet BROWNING (*)

Tezim, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana hem Türkiye'de kadının toplumsal durumunu, hem de Türk edebiyatında (hikâye, roman ve oyunlarda) kadının nasıl ele alındığını konu edinmektedir. Bu konuyu seçmekteki amacım, 1922 ile 1979 yılları arasında Türk edebiyatında kadının nasıl ele alındığını genellemeye çalışmak değil, Cumhuriyet döneminde kadın toplumsal yaşamının farklı görünüşlerinin nasıl açıklandığını ve de hangi yönlerinin edebi eserlerde bir kenara itilerek ihmal edildiğini, hangi yönlerinin çarpıtılarak ortaya konduğunu göstermek idi. Diğer yandan, yakın yıllarda Türkiye'de kadının toplumsal durumunu inceleyen yapıt ve araştırmalar giderek çoğaldığı halde, tezimin yazıldığı zamana kadar Cumhuriyet döneminde Türk edebiyatında kadının toplumsal durumunu ele alan bir yapıt hemen hemen yok gibi idi.

Tezim şu bölümlerden oluşuyor : Giriş bölümünde; a) araştırmanın amacı, b) bilgi toplama, c) Türkiye'de kadınların sosyal durumu (Cumhuriyetten önce), d) Türk edebiyatının çok kısa tarihçesi, e) materyallerin düzene konması, üstünde duruldu. İkinci bölümünde : Türk edebiyatında kadın konusuyla ilgili araştırmalar (bunlar Cumhuriyetten önceki dönemle ilgilidir) ele alındı. Üçüncü bölümde : kadın karakterinin yansıtılması; Dördüncü bölümde : namus, şeref ve kadın cinselliği; Beşinci bölümde : kadınların aile, akrabalık ve annelik rolleri; Altıncı bölümde : bağımsız ve özgür varlık olarak kadın üzerinde durulmuştur. Bu dört ana bölümüyle ilgili olarak biraz sonra kısa bilgiler vermeye çalışacağım. Yedinci ve son bölümde ise genel bir değerlendirme yapılmıştır. Ek olarak 1922-1979

(*) Bu yazı, İngiltere Durham Üniversitesi'nde kabul edilen «The Portrayal of Women in Modern Turkish Literature» (Modern Türk Edebiyatında Kadın Portresi) konulu «master tezi»nin kısa bir özeti. Tezin yazarı ve Durham Üniversitesi Türkoloji mezunu olan Janet Browning, 1981 Atatürk Yılı dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince açılan sekiz aylık iki burstan birini kazanarak Türkiye'ye geldi ve Ankara'da çalışmalarını sürdürmektedir. Bu özeti, «Eğitim ve Bilim» dergisi için hazırladı.

yılları arasında eser veren otuz yazarın incelenen eserleri gösterilmiş ve en sona da geniş bir kaynaklar listesi konmuştur.

Tezimde iki ana soruyu yanıtlamaya çalıştım. 1. Modern Türk edebiyatı, kadın hakkında eski fikirleri ve görüşleri güçlendiriyor mu, yoksa değiştirmeye mi çalışıyor? 2. Edebiyat, toplumda kadınların haksızlıklara, adaletsizliklere maruz kaldıklarının bilincini vermek için bir araç olarak kullanılmakta mıdır ve edebiyat, kadınları insan olarak bireysel doyumluluğa ve bağımsızlığa götürecektir ve kendilerine açık olması gereken tüm toplumsal roller içinde —gerek aile içi gerekse aile dışı roller— ele almaktadır mı?

Çalışmamın temelini, doğal olarak, dönemin en ileri gelen yazarlarının eserleri oluşturmaktadır. Ama, burada her yazarın en meşhur eserini incelemek yerine, kadın karakteri geliştiren, kadının sorunlarına en çok eğilen ve ilgi gösteren eserlere ağırlık verdim. Çalışmamda Yaşar Kemal, Fakir Baykurt, Bekir Yıldız gibi toplumsal gerçekçi yazarlar ağırlığı oluşturmaktadır.

Konuyu ele alırken, ayrı ayrı üç döneme böldüm : İlk dönem, büyük politik etkinliklerin ve birçok reformun ortaya çıktığı Cumhuriyetin ilk dönemini, 1920 ve 1930'lu yılları içermektedir. Ki, bu yıllarda kadınlara tüm yasal ve politik haklar verilmiştir. İkinci dönem, Cumhuriyetin doğuşuyla birlikte ortaya çıkmış olan iyimserliğin, fazla ilerleme kaydedememek yüzünden ortadan kalkıp yerine acı bir huyal kırıklığının ortaya çıktığı 1940 ve 1950'li yılları kendisine konu edinmektedir. Ulusun büyük önderi bu dönemde artık yoktur. Savaş tehlikesi bütün zorluklarıyla kendini göstermektedir ve birçok çevrelerde giderek artan bir hoşnutsuzluk ortaya çıkmaktadır. Üçüncü ve son dönem, 1960 ve 1970'li yılları ele almaktadır. Bu dönemde politik istikrarsızlık ve yönetim aksaklıkları artmaya devam etmiş, sosyal adalet istekleri çoğalmış ve toplumsal güvenlik en düşük seviyeye inmiştir.

Yukarıda belirtilen dönemlere ilişkin çözümlerimi yaparken bunu, bu dönemlerin edebi eserlerinde ele alınan daha önce bahsettiğim özgül dört ayrı konuya dayandırıp, bu konuları da zamanın toplumsal gerçekleriyle ilişki kurarak ele almaya çalıştım.

Kadın karakterinin edebiyatta yansıtılması, ilk konuyu oluşturdu. Bunu incelerken de edebiyatın toplumda yerleşmiş olan kadın fikrini pekiştirdiğini mi, yoksa yerleşmiş kadın tipi görüşüne karşı mı çıktığına bakmaya çalıştım. 1920 ve 1930'lu yıllar döneminin edebi eserlerinde ele alınan kadın tipi, Kemalist ideolojiye uygun bir kadın tipi canlandırır. Diyebiliriz ki bu dönemin yazarları, yeni, modern ve Batılı bir kadın tipinin kabul edilmesini bilinçli olarak teşvik

ediyorlardı. Nitekim yazarlar, kadın kahramanlarına geleneksel er-
oemler (örneğin namus, iffet, sadakat, tevazu ve saire) yüklemekle
beraber, «modern» veya «Batılı» kadının niteliklerini de ekliyorlar
(Örneğin birazca havai, şenşakrak, neşeli ve saire). İkinci döneme
gelince, edebi eserler kadınların seçme hakkına sahip vatandaşlar
olarak yerlerini almaları gerekliliğini, kendilerine yüklenen aşağı-
lık cahillik ve güçsüzlükten kurtulmaları gerektiğini yansıtmaktadır.
Bunu yaparken, dönemin edebi eserleri, kadınların aşırı pasif bir şe-
kide kaderlerine boyun eğip, emirlere uyma niteliklerini eleştirerek,
onların toplumsal yaşamın etkin birer üyesi olmaları gerektiğini vur-
gulamış ve hatta bazı eserlerde kadınlar toplumsal eylem, etkinlik
ve çalışmalarda başlatıcı ve lider rollerinde gösterilmişlerdir. Kısa-
ca, kadın karakter ve davranışlarına ilişkin geleneksel değerler ya-
şamaya devam etmekle birlikte, bu karakter ve davranışların daha
derinlemesine bir çözümlemesi ve daha dikkatli bir değerlendirmesi
yapılmıştır. Bu, doğal olarak, herkese oy hakkı verilmesi mantığıyla
bir bağlantı halindedir : Eğer kadınlara oy verme hakkı veriliyorsa,
bu onların mantıksal karar verebilme ve eylemlerinin sorumluluğunu
yüklenebilme kapasitesinde olduğunu göstermektedir. 1960 ile 1970'
li yıllardaki edebi eserler, kadınların parazit yaşadığı ve gereksiz !ü-
ketim alışkanlıklarına sahip olduğu görüşünü pekiştirmiştir. Hatta,
formal eğitim, kadını üretici değil, de tüketici bir role hazırlamakla
suçlanmıştır. Kadınların politik bilinçlenmeleri de çok düşük sevi-
yede kalmıştır. Kadınların sosyal, ekonomik ve politik sorunlarla
ciian ilgisizlikleri ve bu konudaki bilgisizlikleri, bu dönemde seçtiğim
eserlerde, özellikle kadın yazarların eserlerinde belli bir gerilim bi-
çiminde ifade edilmiştir. Bu dönemde kadın ve erkek yazarlarca ya-
zılan birkaç eserde, kendi gerçek kişiliklerini bulmak için savaşım
veren kadın tiplerinin geliştirilmesi dikkati çekmektedir. Çizilen tip-
ler, doğal olarak, kentli, eğitilmiş kadın tipleridir. Başarılı bir mesle-
ki ve entellektüel rol ile bireysel kadınlığı uzlaştırma ikilemini yaşa-
yan kadın tipleridir.

İkinci temel sorun, kadının cinselliği ve şeref ve şerefsizlik (bu-
nu İngilizce «honour and shame» kavramı karşılığı olarak kullanıyo-
rum) kavramlarının edebiyatta nasıl yansıtıldıklarını ve güncel yaşa-
mı nasıl etkilediklerini gözlemek idi. Ele alınan ilk dönemde kadının
cinsiyeti veya şerefi sorunlarına gelince, özgün bir yaklaşım veya
gelişme söz konusu olmamaktadır. Bu çeşit konularda bu dönemin
yazarları statükoya sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır. İkinci dönemde
keskin, doygun bir kadın karakteri geliştirmeyen yapıtlarda bile, ka-
dınlar üzerindeki fiziksel zorlama ve kontrol, kendilerinden sorumlu
olan erkek tarafından kaldırılarak, bunun yerini eğitim ve yol gös-

terme almalıdır görüşü izlenmektedir. Bu görüş değişikliğine paralel olarak, kadındaki fiziksel iffetle birlikte ruhsal temizlik de önemli bir yer tutmaktadır. Son dönemde ise, kendi cinselliğine bilinçli ve sorumlu bir şekilde sahip olan kadın tipleri görülmeye başlamıştır.

Ele alınan üçüncü konu ise, akrabalık ve aile rollerine ilişkin idi. Burada annelik ve evlilik kurumları; kadınların sevgili, eş ve anne olarak rolleri ve onların kocalarıyla, çocuklarıyla, arkadaşlarıyla ve akrabalarla olan ilişkileri ele alındı. İlk dönemde, bu çeşit konularda, aynen kadının cinsiyeti veya şerefi sorunlarında olduğu gibi, yeni bir değişiklik söz konusu olamamaktadır. İkinci dönemin edebi eserlerinde çizilen aile içersinde erkekler, aile reisi olarak sahip oldukları güçten vazgeçmeye pek niyetli değildirler. Aynı zamanda kadınların birçoğu için, genç kızlık döneminde geleceğin bağımlı, uyumlu eş rollerine hazırlanma sürecinde de bir değişme görünmemektedir. Ele aldığımız edebi eserler içersindeki başarılı evlilikler, genellikle karşılıklı sevgi ve saygıya dayanan, kadın ve erkeğin rollerinin birbirlerini tamamlayıcı olduğu durumlarda ortaya çıkmakta ve artık başarılı evlilikler, kadının erkeğe bağımlı olmaması durumunda ortaya çıkmaktadır. Hatta, kadının evlilik içersinde bağımlı bir rolde gösterilmesi, evlilik ilişkilerinde olumsuz bir etmen olarak sunulmaktadır. Hayat arkadaşlığı olarak evlilik, geleneksel evlilik görüşlerine kıyasla, Batıdaki biçimine daha uygun olarak işlenmektedir. Ama geleneksel görüşler bir ölçüde de olsa süregelmekte, evliliği kadının sosyal statüsünü veya maddi yaşamını yükselten bir araç olarak görmekte, veya evliliği bir kadının cinsel, yeniden üretici ve işgücü hizmetlerine ulaşabilme aracı olarak ele almaktadır. Bu dönemdeki edebi eserler de, aile içersinde ortaya çıkan değişmeleri ileriye dönük olarak görmekle kalmamakta, aynı zamanda bu değişmelerin getireceği avantajları övmekte, bunların özlerinde iyi olduğunu vurgulamakta, eskinin süregelen yararlılık ve iyilikleri üzerinde durmamaktadır. 1960 ile 1970'li yıllar döneminde, edebi eserlerde aile bütçesine büyük katkıda bulunan ve evlilikte ortak niteliği taşıyan kadın tipler çizilmiştir. Artık kadınlar, ille bir erkeksiz olan bağımlı ilişkileri çerçevesinde değil, bağımsız birer insan olarak ve kendi aralarında önemli ilişkiler içersinde gösterilmektedirler.

Kadınların toplumun özgür ve bağımsız, ve kendine yeterli üyeleri olarak, edebiyatta nasıl ele alındıkları dördüncü konumuzu oluşturdu. İlk dönemin eserlerinde çalışan kadınların ele alınmasında gözlenen farklılıklar, aslında bu dönemde mevcut olan konum alışlarını ikililiğinin bir yansıması olarak görülebilir. Özellikle, seçtiğim eserlerde ele alınan çalışan kadın tipleri, ev dışında çalışan kadının

toplumca kabul edilmesi ile, geleneksel kadın rollerinin bir uzantısı olarak görülebilen mesleki iş arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadır. Hiç bir ücret almaksızın aile işletmesinde çalışan kırsal alan kadını bir tartışma konusu olmamaktadır. Edebi eserlerde bu kadınlardan, onlara gösterilmesi gereken saygı ile ilgili olarak bahsedilmekte, kırsal alan kadınlarının toplumsal ve ekonomik bağımsızlığı, eğitimleri ve politik hakları konularına dokunulmamaktadır. Böylesi konular sadece akademik konular olarak devam etmiştir. İkinci döneme gelince, kadınların çalışmasının gerekçesi olarak ekonomik çıkarlar gösterilmekte, meslek sevgisi ve mesleğin vereceği doyum dikkate alınmamaktadır. Seçtiğim edebi eserlerde mevcut sistemin erkekler açısından bir eleştirisi yapılmamaktadır. Hatta, kadınlar gelir getirici bir işte çalıştıkları için, erkekler statükodan memnun görünmektedirler. Çünkü kadınların gelir getirici bir işte çalışmaları, onlara ekonomik bağımsızlıklarını kazandırmamakta, erkeklerin kadınların üzerindeki hakimiyeti devam ettirmektedir. Ancak 1960 ile 1970'li yıllar döneminde kadınların ücretli iş aracılığıyla tam olarak ekonomik ve sosyal bağımsızlıklarına kavuşmaları, erkek otoritesine, aile düzen ve uyumuna karşı bir tehlike arz etmiştir. Bu olayın hem bir işlevi ve hem de bir uygar sonucunda, kadınlar ekonomik bağımsızlığın yararlarını, gerek otonom olma anlamına ve gerekse toplumsal ve politik anlamda elde etme konusunda kararlı olduklarını duyurmuşlardır. Bu fikirlerin hem savunucuları ve hem de yararlananları eğitilmiş kent kadınların olmasına rağmen, dönemin edebi ve bilimsel eserlerinde kırsal alan kadınlarının haklarının tanınması konusuna da önemli bir yer verilmiştir.

Sonuç olarak modern Türk edebiyatında kadının yansıtılmasında tek bir belirgin eğilim ve tek yönlülük yoktur. 1920'lerden itibaren Türkiye'de kadınlar için en önemli gelişme, onların giderek artan bir şekilde toplum yaşamına katılmaları olmuştur ve bu Cumhuriyet döneminin edebi eserlerinde birbirinden farklı yansımalar göstermiştir. Bazı yazarlar, kadınların ücretli işte çalışmalarından doğacak toplumsal huzursuzluk ve zarar ve bunun sonucunda erkeklerin kontrolünden kurtulma tehlikeleri konusunda, toplumu uyarmak için eserlerini bir araç olarak kullanmışlardır. Görüşlerini, erkek ve kadınların birbirlerini tamamlayıcılıkları prensibine dayandıran bu yazarlar, eşitlik kavramını bir kenara itebilmektedirler. Kadınların zeki olduklarını söyleyebilmekte, onların erkeklerden mutlak anlamda aşağı olduklarını göstermekten kaçınmakta, ama kadınları, «erkeklerin dünyasına» doyurucu bir şekilde işlerde bulunmak konusunda yetersiz bulmaktadırlar. Kadınlar, erkeklerin dünyasında ancak ev işleri görevlerini ihmal ederek, veya cinsel arzularının peşinde koşarak, ya-

ni «kadın dünyasını» riske sokarak başarılı olabilirler. Diğer yandan, bazı yazarlar da kadını büyük cesarete sahip, kararlı ve hatta liderlik niteliklerine sahip olarak nitelendirmişlerdir. Ki bu da, kadınlara haklarını kazanıp, aile dışında etkin roller elde etmeleri konusundaki savaşımalarında ilham ve cesaret vermiştir. Bazı yazarlar ise, farklı bir yaklaşım benimseyerek, kadınları aynı yönde teşvik etmişlerdir. Bunu, edilgen bir şekilde sömürü ve baskıya katlanan kadınların yaşamının rezalet ve anlamsızlığını betimleyerek yapmışlardır.

Birçok kadın yazar tarafından ele alınan, fakat sadece onlara özgü olmayan bir konu da, kadınları ev alanına itmiş olan hakim erkek ideolojisinin süregeldiği bir toplumda, kadının toplum yaşamına katılmasından doğan problemler konusudur. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki eserlerde ilgi, toplum içinde aktif bir rol aldıkları takdirde kadınların karşılaşılabilecekleri* sansür ve kısıtlamalar üzerinde yoğunlaşmıştır. Oysaki, daha sonraki eserlerde kadının kendi kişiliğinin entellektüel, mesleki, kadına özgü ve dünyevi yönlerini birleştirmeye çalışırken ortaya çıkan bireysel iç çelişkileri, ilgi alanını oluşturmaktadır. Kadın okuyucuların kendilerini en çok özdeşleştirebilecekleri eserler, bu tür karakteristiklere sahip olan eserlerdir.

Okuduğum eserler arasında sadece Güngör Dilmen'in **Kurban**'i kadın hakları savunuculuğunun şampiyonluğu konusunda çok açık ve belirgin bir araç olarak kullanılabilir görülmektedir. **Kurban**, kadının, toplumun ve evliliğin eşit haklara sahip bir bireyi olması gerektiğini çok dramatik bir şekilde gözler önüne sermektedir. Bu eserden vereceğim bir alıntı, edebi eserlerin ve özellikle tiyatro eserlerinin, kadınların statüsünün değişmesi konusunda bir araç olarak oynayabilecekleri rolü sembolik olarak ifade etmektedir. Alıntı, oyunda ihtiyar kadın Halime'nin birçok kadının razı olacağı bir kadere karşı, kadın kahraman Zehra'nın korkunç ve acıklı isyan biçiminden, onu hiçbir şeyin vazgeçiremeyeceğini anlattığı bir sahneden alınmıştır.

«Bu gün bir şeyler olacak öyleyse.

Bin, bin yıldır Anadolu kadının sustuğu cıglık

Belki senin yüreğinden fıskırır.»